

тісному поєднанні з процесами, що відбуваються у світовій та вітчизняній соціально-економічних сферах, сприяли раціональному

розміщенню продуктивних сил країни та соціальної мобільності населення.

Література

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 290 с.
2. Державна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2007–2011 роки // Відомості Міністерства транспорту та зв'язку України. – 2007. – № 3–4. – С. 138–163.
3. Інтернет-портал – «Харківський портал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.portal.kharkov.ua>.
4. Інтернет-портал – «Южная железная дорога» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pz.gov.ua>. (історія)
5. Ковалевський В.В. Розміщення продуктивних сил / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов. – К., «Знання», 1998. – 277 с.
6. Місто Харків у 2011 році (статистичний щорічник) [під редакцією О.Г. Мамонтової]. – Х., 2012. – 166 с.
7. Офіційний сайт КП «Харківський метрополітен» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.metro.kharkov.ua/>.
8. Офіційний сайт ООО «Гортранс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gortransport.kharkov.ua>.
9. Офіційний сайт Харківської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/>
10. Редзюк А.М. Автомобільний транспорт України: стан, проблеми, перспективи розвитку / А.М. Редзюк. – К., – 2005. – 125 с.

УДК 911.3

О.О. Яновська, аспірантка,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНІ ОБ'ЄКТИ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розкрито особливості історико-архітектурних об'єктів як складової культурного комплексу Харківщини. Проаналізовано поняття «надбання», «спадок», «спадщина», «пам'ятка» та розглянуто класифікації об'єктів культурної спадщини за різними ознаками. Визначено місце Харківської області в Україні за показниками кількості та цільності об'єктів культурної спадщини та територіальну диференціацію останніх по містах та районах області. Проаналізовано перспективи використання історико-архітектурних об'єктів Харківщини в рекреаційно-туристській діяльності для підвищення культурного потенціалу регіону.

Ключові слова: історико-архітектурні об'єкти, культурна спадщина, Державний реєстр нерухомих пам'яток України, цільність об'єктів культурної спадщини, культурний туризм.

О.А. Яновская. ИСТОРИКО-АРХИТЕКТУРНЫЕ ОБЪЕКТЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ КУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье раскрыты особенности историко-архитектурных объектов как составной культурного комплекса Харьковщины. Проанализированы понятия «достояние», «наследство», «наследие», «памятник» и рассмотрены классификации объектов культурного наследия по различным признакам. Определены место Харьковской области в Украине по показателям количества и плотности объектов культурного наследия и территориальная дифференциация последних по городам и районам области. Проанализированы перспективы использования историко-архитектурных объектов Харьковщины в рекреационно-туристской деятельности для повышения культурного потенциала региона.

Ключевые слова: историко-архитектурные объекты, культурное наследие, Государственный реестр недвижимых памятников Украины, плотность объектов культурного наследия, культурный туризм.

Актуальність. Історико-архітектурні об'єкти є важливою складовою культурної спадщини України. Культура, а разом з нею і культурна спадщина, є одним із найважливіших показників самобутності, самоідентифікації нації, виступає чинником консолідації суспільства. Однак, останнім часом в Україні знижується інтерес населення до національної історії, культурних традицій, культурної спадщини, в тому числі і історико-архітектурних об'єктів. Це пояснюється зниженням рівня платоспроможності основних верств населення, браком у громадян

вільного часу та наданням переваги розважальним способам відпочинку та заходам арткультури [5]. З кожним роком зростає також кількість українських туристів, які воліють відпочивати за кордоном та знайомитися з історико-архітектурними об'єктами екзотичних країн, або розвинутих країн Європи. Їх приваблює в основному значно вищий, ніж в Україні рівень розвитку інфраструктури та сервісу, вартість яких майже така як у нашій державі. Все це негативно впливає на формування історичної свідомості та менталітету українського соціуму, а

особливо молоді. Одним зі способів відродження інтересу населення до національної культурної спадщини є розвиток культурного туризму в регіонах через туристичне освоєння пам'яток культурної спадщини. Особливе місце в цьому процесі належить історико-архітектурним об'єктам як невід'ємній складовій культурного комплексу України в цілому та Харківської області зокрема.

Аналіз попередніх досліджень. Питаннями дослідження культурної спадщини України займаються представники різних галузей науки: історики, археологи, мистецтвознавці, філологи, літературознавці, етнографи, фольклористи, юристи тощо. Увага вчених приділяється також використанню пам'яток культурної спадщини в туристичній сфері. Однак основним спрямуванням науковців являється розробка пропозицій щодо впорядкування законодавства, вдосконалення системи користування пам'ятками, або в переважній більшості випадків лише перелік останніх та коротка їх характеристика [8]. Комплексному вивченню проблеми використання нерухомих пам'яток історії та культури України в культурно-пізнавальному туризмі присвячені роботи В. Корнієнка [7]. Цікавий аналіз у даному аспекті здійснено і соціо-економіко-географом О. Бейдиком [1]. Питаннями методики дослідження культурної спадщини з точки зору суспільної географії займається К. Поливач [9]. Регіональним аспектам розвитку культурної спадщини присвячені роботи Н. Моштакі [8], Л. Ключко та О. Нищої [5,6]. Останні у своїх працях розглядають саме суспільно-географічні особливості культурної спадщини Харківської області в цілому, не приділяючи достатньої уваги визначенню місця Харківщини в культурній спадщині України та аналізу історико-архітектурних об'єктів як однієї з найважливіших складових культурного комплексу Харківської області.

Метою нашого дослідження є виявлення суспільно-географічних аспектів історико-архітектурних об'єктів як складової культурного комплексу Харківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення значення об'єктів історії та культури вчені використовують різні терміни: надбання, спадок, спадщина, пам'ятки тощо. Надбання – це все те, що суб'єкт (людина, група людей, народ, суспільство, держава) має у своїй власності (розпорядженні і користуванні) незалежно від джерел надходження. Спадок – це все те, що суб'єкт отримав у власне розпорядження та користування від попередніх поколінь. Спадщина – це все те, що суб'єкт отримав для власного розпорядження й користування від

попередніх поколінь та має неодмінно зберегти і передати наступним поколінням, можливо, у примноженому та збагаченому вигляді (але без втрати основи). Пам'ятки – це частина спадщини, що містить важливу інформацію та через свідоцтво та (або) нагадування спонукає суб'єкта постійно зберігати її для наступних поколінь у первісному вигляді [2].

Згідно Закону України «Про охорону об'єктів культурної спадщини», культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Під останніми розуміють визначні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Автентичність означає, що об'єкти повинні значною мірою зберегти свою форму та матеріально-технічну структуру, історичні нашарування, а також роль у навколишньому середовищі. Об'єкти культурної спадщини, занесені до державного реєстру нерухомих пам'яток України, називаються пам'ятками культурної спадщини [3, ст. 1].

За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

➤ археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

➤ історичні – будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у т.ч. іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у т.ч. із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та дія-

льністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

➤ об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

➤ об'єкти архітектури та містобудування – окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, які характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій або авторів; природно-архітектурні комплекси (ансамблі), історичні центри, вулиці, квартали, площі, залишки давнього розпланування та забудови, що є носієм певних містобудівних ідей;

➤ об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

➤ ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;

➤ об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей [3, ст. 2].

К. Горб [2] вважає, що до стратегічно найважливіших, виділених за різними ознаками (й іноді непорівнянних систематизаційно) змістовно-тематичних груп (підсистем) національної спадщини, кожна з яких має яскраво виражену суспільно-географічну основу та потребує спеціальної державної уваги слід відносити:

✓ українську мову та її регіональні наріччя, діалекти й говірки;

✓ інші національні та регіональні риси етнографії і ментальності: традиційні транспорт, господарство, архітектура і житло, народні одяг, їжа, обрядовість та звичаєвість, фольклор, народне мистецтво тощо;

✓ найголовніші елементи топонімічної системи як важливого географічного віддзеркалення спадщини;

✓ найтипівіші елементи ономастики, родоводи видатних людей, що народились та (або) працювали, мешкали, відпочивали в Україні, місця, будівлі та речі, пов'язані з їх іменами;

✓ найвизначніші твори художньої літератури, живопису, музики, драматургії та кіномистецтва;

✓ наукові школи, що створені в Україні та визнані в світі;

✓ традиційні виробничі технології, видатні технологічні школи;

✓ школи видатних майстрів мистецтва;

✓ найвизначніші природні ландшафти, ділянки дикої природи;

✓ історичні культові комплекси;

✓ старовинні садиби та маєтки;

✓ замкові комплекси;

✓ залишки традицій українського козацтва (духовні та матеріальні);

✓ старовинні торгівельні шляхи;

✓ історичні поля битв, форсувань, лінії укріплення та оброну, фортеці тощо;

✓ комплекси залишків античних цивілізацій;

✓ історичні промислові комплекси;

✓ найбільш естетичні краєвиди;

✓ найвизначніші паркові комплекси тощо.

Проаналізувавши наведені вище класифікації можна зробити висновок, що саме історико-архітектурним об'єктам належить провідна роль у розвитку культурного туризму регіонів України та як наслідок відродженню історичної свідомості та менталітету українського соціуму, а особливо молоді.

Об'єкти культурної спадщини занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, останні зміни до якого були внесені 10 жовтня 2012 р., коли до даного реєстру було включено 147 пам'яток національного значення. Сьогодні Державний реєстр нерухомих пам'яток України включає 4719 пам'яток, з яких 891 – національного значення, та 3828 – місцевого значення [11].

Окрім зазначеного вище нормативного документа існують також Постанова Ради Міністрів УРСР «Про впорядкування справи обліку та охорони пам'ятників архітектури на території Української РСР» №970 від 24 серпня 1963 р., Закон України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» №574-VI від 23 вересня 2008 року, Державний реєстр пам'яток культурної спадщини Харківської області та м. Харкова (дані сектору охорони культурної спадщини управління культури та туризму Харківської обласної адміністрації), Державний реєстр нерухомих пам'яток культури районів Харківської області та м. Харкова (дані управління містобудування та архітектури Харківської обласної адміністрації) тощо. Ми ж у своєму дослідженні спиралися на Державного реєстру нерухомих пам'яток України [4 – 6, 10, 11].

В Україні існують історико-архітектурні об'єкти культурної спадщини світового, державного та місцевого значення. Об'єкти культур-

ної спадщини світового значення занесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На сьогодні в Україні 5 таких історико-архітектурних об'єктів: Софійський собор з архітектурним ансамблем, Києво-Печерська Лавра у м. Києві, історичний центр м. Львова, 4 геодезичні пункти на території Хмельницької та Одеської областей, що є складовими транскордонної геодезичної номінації «Дуга Струве» та резиденція православних митрополитів Буковини і Далмації.

Згідно Постанови КМУ від 27 грудня 2001 року № 1760 «Про порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» об'єкти культурної спадщини національного значення є особливою історичною або культурною цінністю і повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв: справили значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни; безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей; репрезентують шедевр творчого генія, стали етапними творами видатних архітекторів чи інших митців; були витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю. Критерій автентичності означає, що пам'ятка повинна значною мірою зберегти свою форму та матеріально-технічну структуру, історичні нашарування, а також роль у навколишньому середовищі [10, ст. 10].

Об'єкти культурної спадщини місцевого значення повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв: вплинули на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва певного населеного пункту чи регіону; пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей певного населеного пункту чи регіону; є творами відомих архітекторів або інших митців; є культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи [10, ст. 11].

Найбільше пам'яток національного значення, що належать до Державного реєстру нерухомих пам'яток України знаходиться у місті Києві (165), Чернігівській області (80), Автономній Республіці Крим (63), з яких відповідно 132, 54 та 40 становлять історико-архітектурні об'єкти, а найменше – в Кіровоградській (6) та Тернопільській (5) областях, де існує по 2 історико-архітектурних об'єкти [11]. Харківська область за даним показником займає восьме місце в Україні (тут налічується 34 об'єкти культурної спадщини національного значення, серед яких 10 історичних, 15 археологічних, 4

монументального мистецтва та 5 архітектурних).

Найбільше пам'яток місцевого значення, що належать до Державного реєстру нерухомих пам'яток України знаходиться в Одеській області (999), місті Києві (765) та Автономній Республіці Крим (698), а найменше – у Миколаївській (3), Херсонській (2) та Закарпатській (1) областях [11]. В Харківській області налічується 226 об'єктів культурної спадщини місцевого значення, у тому числі 122 пам'ятки історії, 1 пам'ятка історії та монументального мистецтва (гора Кременець), 85 археологічних пам'яток, 5 пам'яток монументального мистецтва, 1 пам'ятка архітектури та містобудування, історії, 7 пам'яток архітектури та містобудування, 2 пам'ятки архітектури, історії, 1 пам'ятка садово-паркового мистецтва (парк XVIII століття у с. Сковородинівка) та 1 пам'ятка науки і техніки (корпус №2 підприємства АТЗТ «Будянський фаянс») [11].

Щільність об'єктів культурної спадщини найвища у містах Києві (110,85 об'єктів на 100 км²), Севастополі (4,98 об'єктів на 100 км²) та Одеській області (3,08 об'єктів на 100 км²), а найнижча у Рівненській (0,1 об'єктів на 100 км²) та Житомирській (0,07 об'єктів на 100 км²) областях (рис. 1). Вона залежить від загальної кількості об'єктів культурної спадщини та площі регіонів.

Харківська область за щільністю об'єктів культурної спадщини посідає шосте місце в Україні (0,83 об'єкта на 100 км²) (рис. 1). В середині області даний показник теж суттєво відрізняється (рис. 2). Найбільша щільність об'єктів культурної спадщини спостерігається у місті Куп'янську (134,73 об'єкта на 100 км²), що пояснюється невеликою площею території та значною кількістю об'єктів культурної спадщини місцевого значення (45), які представлені переважно історичними пам'ятками. Меншу щільність об'єктів культурної спадщини мають міста обласного підпорядкування Люботин (35,37 об'єкта на 100 км²), Ізюм (12,2 об'єктів на 100 км²) та Харків (7,71 об'єктів на 100 км²). Найменша щільність об'єктів культурної спадщини спостерігається у Близнюківському та Лозівському районах (по 0,07 об'єкта на 100 км²).

Нажаль, значна частина зі вказаних вище пам'яток культурної спадщини, а особливо історико-архітектурних знаходяться в незадовільному стані через недостатнє фінансування. Як наслідок, лише поодинокі об'єкти використовуються для розвитку культурного туризму в регіоні. Маючи значний історико-архітектурний потенціал Харківщина може стати одним із

провідних регіонів нашої держави за розвитком культурного туризму. Однак для цього в першу чергу необхідне залучення значної кількості інвестицій для реставрації пам'яток культурної

спадщини. Це зможе призвести в майбутньому не лише до отримання прибутків, а й до духовного відродження населення регіону.

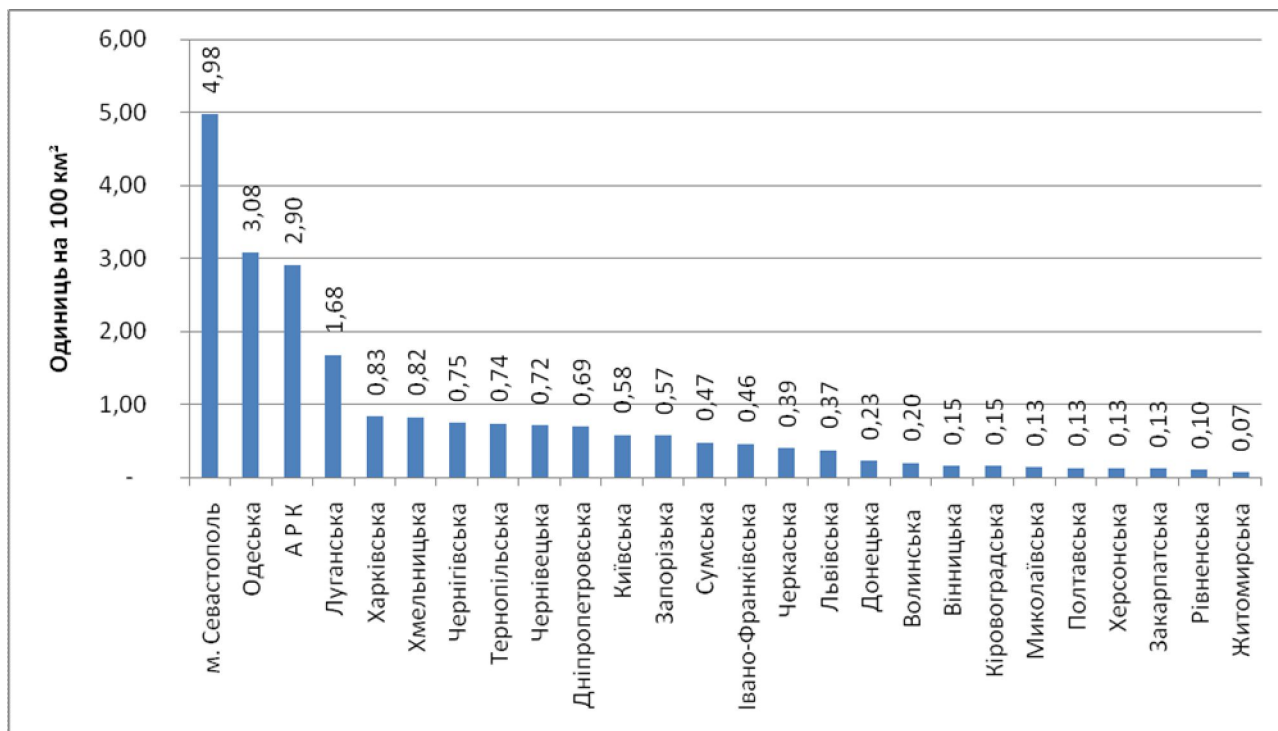

Рис. 1. Щільність об'єктів культурної спадщини, що входять до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за регіонами України (без міста Києва) станом на початок 2013 р. (обраховано і побудовано автором за даними [11])

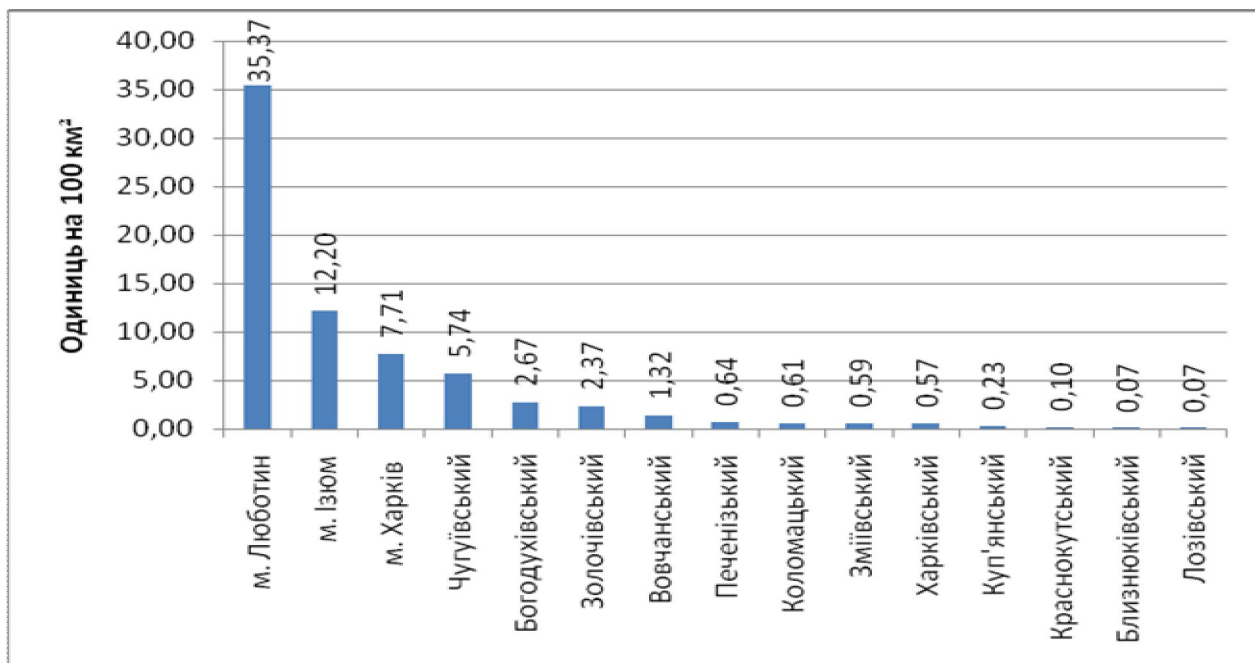

Рис. 2. Щільність об'єктів культурної спадщини, що входять до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за регіонами Харківської області (без міста Куп'янська) станом на початок 2013р. (обраховано і побудовано автором за даними [11])

Висновки. Збереження та примноження культурної спадщини є одним із пріоритетних зобов'язань будь-якого суспільства перед май-

бутніми поколіннями. Особливе місце серед пам'яток культурної спадщини, у тому числі й Харківської області належить історико-

архітектурним об'єктам. За щільністю пам'яток культурної спадщини Харківщина посідає шосте місце в Україні, що говорить про її значний потенціал для розвитку тут культурного туризму. Серед форм залучення об'єктів культурної спадщини, а особливо історико-архітектурних, до розвитку туристсько-рекреаційної діяльності в регіоні найбільш поширеними є організація музеїв та розробка екскурсійно-історичних маршрутів. Історико-архітектурні об'єкти як правило розташовуються не поодинокі, а в комплексі з

іншими пам'ятками культурної спадщини, в той час як розміщення інших видів об'єктів, наприклад археологічних, більш дисперсне.

Залучення об'єктів культурної спадщини до використання їх в туристичній діяльності зможе залучити додаткові інвестиції у розвиток культурного комплексу регіону. Це в свою чергу дуже важливо для проведення реставраційних робіт та охорони пам'яток культурної спадщини, які зараз фінансуються державою за остаточним принципом.

Література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К., 2001. – 395 с.
2. Горб К.М. Географічна ідентифікація та систематизація національної спадщини України // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: Регіональні студії. Збірник наукових праць / За ред. І.В. Смаля. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект – Поліграф», 2007. – С. 17-24.
3. Закон України «Про охорону об'єктів культурної спадщини» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Закон України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/574-17/page>
5. Ключко Л.В. Суспільно-географічні аспекти культурної спадщини Харківщини / Л.В. Ключко, Г.О. Кулешова, О.С. Ница // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-, фізико-географічні та геоecологічні проблеми старопромислових районів» (17-19 жовтня 2011 року, м. Луганськ) / відп. ред. І.Г. Мельник / Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», Луганськ, 2011. С. 195-198.
6. Ключко Л.В. Суспільно-географічні особливості культурної спадщини Харківщини / Л.В. Ключко, О.С. Ница // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон-2011: стратегія оптимального розвитку» (4-5 листопада 2011 року, м. Харків) / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. // РВВ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, 2011. С. 211-214.
7. Корнієнко В.В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991-2007 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: спец. 07.00.01 / Вячеслав Васильович Корнієнко. – 2008. – 20 с.
8. Немець Л. Культурна спадщина Луганської області / Л. Немець, Н. Моштакіна // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 144-152.
9. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.02.02 : / Поливач Катерина Анатоліївна. – 2007. – 24 с.
10. Постанова КМУ від 27 грудня 2001 року № 1760 «Про порядок визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» / <http://zakon1.rada.gov.ua>
11. Офіційний сайт Міністерства культури України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua>